

# ÕUNAPUU MÄNGIB PEITUST

JÜRGEN ROOSTE

*„LIHTSAD KÜSIMUSED“*. Stsenarist ja režissöör *Ervin Õunapuu*, operaatorid *Anu Õunapuu*, *Rein Kotov* ja *Ervin Õunapuu*, montaaž: *Rein Kotov*, helilooja *Rivo Laasi*, tšello: *Eve Pütsepp*, helirežissöör *Ivo Felt*, teksti loeb *Tõnu Mikiver*. Video Betacam SP, 52 min, värviline ja mustvalge. © OÜ Anu Foto, 2004.

*Ervin Õunapuu* nimetab oma dok-filmi „Lihtsad küsimused“ dokumentaalmõtiskluseks. St, et rääkides filmist ei ole esikohal teose kui filmi, vaid pigem kui audiovisuaalse essee esteetika. Suurel määral jääb see mõtisklus kahjuks emotsionaalseks uiuks, eesmärk on rohkem propagandistlik kui analüüsiv, aga sellest peagi lähemalt.

Film näitab, nagu veidigi *Õunapuu* tegevusega tutvunule ilmselge (ja seega üllatusmomendita), kristlust läbi võitleva ateisti pilgu. Või täpsemini, läbi kristlusse vaenulikult suhtuva, üleoleva ja kriitilise pilgu. Eestis võib see vaatepunkt ju küsitav (st ebaoluline) paista, kuigi tõesti ebageeldiv on näha õigeusklikku *Arnold Rüütli* luterlikul teenistusel usutunnistust kaasa lausumas või sõdurpoisse sunnitult kirikulaulu jorutamas. Ent selles ei peitu küll suuremat ohtu mentaalsele vabadusele. Maailma ulatuses (ja rahvusvaheliselt ateistidega suhteid arendav *Õunapuu* asju kindlasti nii näebki) on asjad muidugi teisiti: ökovaenulik USA liider on oma nõrgenevaid positsioone asunud kaitsma padukristliku retoorikaga, usulis-kultuurilised erimeelsused põhjustavad tänini vägivalda (õigemini: aitavad seda põhjendada) jne. Seega siis õige lähene-mine õigel ajal?



„Lihtsad küsimused“, 2004.  
Režissöör *Ervin Õunapuu*.

## Definitsioonid

Kui rääkida usust, kui rääkida teoloogiast, religioonifilosoofiast, taandub palju asju nimetamisele, sõnade tähendustele. Dokumentaalfilmi autor küsis endalt kindlasti enne, millest ta üldse filmi teeb. Eesmärgiks on ilmselgelt seatud naeruvääristada kristlust, mida ta nimetab laiemalt ristiusuks, arvatavasti ka sellega lähemalt seotud religioone judaismi ja islamit. Samas jätab ta defineerimata mõned olulised terminid, näiteks religioon. Kui siduda teemaga peale jumala kuju (millele otse viitab ateism) usk surmajärgsesse ellu, st surma kui mingisse vaheetappi, siis tuleks rääkida juba ka budismist, erinevatest animismi vormidest. See lähtealus jääb mängu al-guses määratlemata.

Kuigi ilmselgelt on vastaseks ainujumal (keda defineeritakse piiblitšitaatide ning usklike kobavate määratluste kaudu) ja ristiusk, jääb mulje, et räägitakse „terve mõistuse“ seisukohalt laiemalt,

seega ka materialistliku mekiga religioonide (väga labasel tasandil võiks see tähendada midagi sellist, et me nimetame jumalaks looduse ja universumi, hingeks ringkäigus viibiva energia, näiteks kõdunemisel vallanduva uut elu tekitava materiat jne – kuidas saaks sellisel juhul ka reaalteaduslikelt alustelt lähtudes eitada nende olemasolu?) ning igat laadi müstitsismi, „tondiusu“ vastu.

Sellest kumab läbi sellist mõistelist segadust, mis on valitsenud viimaste aegade ühes avalikus diskussioonis: läbisegi räägitakse religiooniloost ja usuõpetusest, mis on kaks täiesti erinevat asja. Esimene peaks teadupoolest kuuluma normaalsesse ajalooõppesse, aga ajaloo väänamisega „suureks ajalooks“ muutub „kultuurilugu“ väikseks lisapeatükiks osa lõpul. See selleks. Igatahes jäi tunne, et Õunapuud ei ole mingitel kaalutlustel – näiteks esteetistel, laiskusest tulenevail, üldhuvitavust taotlevail vms – huvitanud vundamenti määratlemine ja kindlustamine. Filmi väljakuulutatud põhiteemad „rist“, „usk“ ja „nn Jumal“ avatakse ainult ühe võimaliku (muidugi – meile tuttava) ajaloolis-sotsiaalse nurga alt. Ent niiviisi võiks ju lasta mõnel põlvepikkusel antropoloogil või teoloogil paari ajaloolise allika põhjal kinnitada, et piibli puhul on tegu muinasjuutide seaduste ja poeesia koguga, mitte ühtse ja tervikliku jumaliku ilmutusega, ja asi ants.

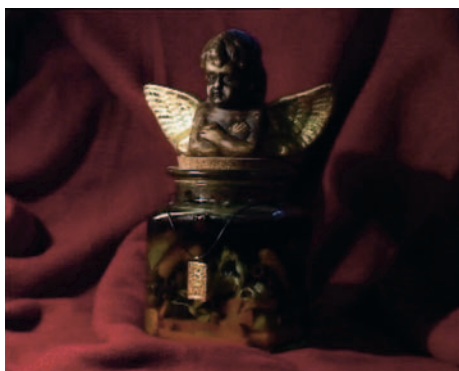
„Lihtsad küsimused“.



## Filmikeel

Üks esimesi valikuid on, millises keeles oma lugu rääkida. Algas on paljulubav: Õunapuu ise istub laua taga ja kirjutab, midagi luuletuse või mõlgutuse moodi. See oleks võimalik keel – intiimne ja poeetiline, Õunapuu enda lugu, ateismi leidmine, viha tekkimine, valede paljastamine detektiivina enda sees. Ent ei, kohe vahetab Õunapuu keelt, astub ise kaadri taha, intervjuerivaks hääleks. Tema enda mõtteid ja tsitaate vahendab **Tõnu Mikiveri** autoriteetne ja usaldust tekitav, „dokumentaalne“, tõeväärtust lisav hää. Ent need pole intiimsed sissevaated, vaid väga laiapinnalised tõdemused.

Selle valitud keele, väga suurejoonelise, läbilõiget ja suurt pilti taotleva keele kasutamine tingib süntaksi: lühikesed temaatilised osad, pühendatud näiteks ristile või lambatalle kujundile vms. Kusjuures algul sõnastatakse n-ö kristlik nägemus ning siis kritiseeritakse seda. Üldine jumalateema on pidevalt õhus. Sõna saavad tavalised inimesed ja „spetsialistid“ mõlemalt poolelt, suuresti ongi tegu intervjuukatketega. Visuaalselt on asi hetkiti üsna lõbusalt, lapsiku hooga lahendatud: kui räägitakse lambast, näidatakse lammast; paavsti mütsi võrreldakse kalade-sümboolikat vaatlevas lõigus hai peaga – nad saavadki üksteise päälle asetet. Kuigi mul on tunne, et see võte on laen



ühel vanast hääst seitsmekümnendate lõpu rockivideost.

Intervjuukatketel valikul on hetkiti tunne, et Õunapuu kasutab oma toimetajapositsiooni ära, jättes kristlastest rumalama mulje, kui nad ongi, ning valides ateistide jutust selgemaid ja terviklikumaid teri.

Igatahes oleks dokumentaalfilmi väärtuslikumaks muutnud kas isikliku suhte põhjalik ja valus avamine või kindlale probleemile keskendumine, mitte pääliskaudselt kõigest läbi kappamine, kuigi ma saan aru, et see on osaliselt eesmärk – näidata, et kogu nähtus on nii jabur, et siin polegi midagi analüüsida.

Visuaalne keel on Õunapuul iseenesest lootustandev, ta oskab leida põnevaid hetki ka pildis, ei olegi nii *logos'* keskne, aga selle välja arendamine ja süvendamine eeldaks keskendumist millelegi, põhjalikku läbihekseldamist. Praegune keel pole mitte esseistlik-filosoofiline, vaid stiilitasandil midagi visandamiseks kasutatava keele sarnast – siin on peidus mitme probleemloo ideed, mitu huvitavat inimest, kellest (kelle tarkusest/hullusest) näeme vaid hetki.

Ja muidugi Õunapuu ise, kes miskipärast ennast peidab, oma teadvust vaid üldise retoorika võtmes avab, lastes teistel oma musta tööd teha. Ent selles on nõnda vähem valu, selles keeles on vähem sõnu, millega valu ja täpseid tunde-

„Lihtsad küsimused“.



„Lihtsad küsimused“.

nüansse väljendada. Emotsionaalseks tipphetkeks jääb ühe vana mehe maailmanägemus – kui inimene seisab vanaduses surmaga silmitsi, teab, et nüüd pole nii ehk naa enam väga kaua oodata, avaldub tema ateismis eriline selgus ja julgus. **Andres Maimiku** ja **Jaak Kilmi** sotsiaalportree „**Elav jõud**“ oli just seetõttu paremini õnnestunud, et nad keskendusid kolmele tegelasele. Võinuks isegi vähem olla. Läbi ühe inimese on võimalik vahel rohkem rääkida. Õunapuu film jätab paraku mulje jumalateemalisest kiir-gallupist.

### Demagoogia

Kui Õunapuu tegeleb kristliku demagoogia paljastamisega, siis oma õhinas läheb ta ise ajuti sama teed. Näiteks astronoomi mängu toomine n-ö spetsia-





Filmi „Lihtsad küsimused” stsenarist ja režissöör Ervin Õunapuu ning operaator ja produtsent Anu Õunapuu novembris 2003 Vahemere kohal teel Lissaboni.

listina, kes kinnitab, et taevatähed pole surnud inimeste hinged, mõjub lapsikult. Jääb mulje, et tegemist oleks nagu õppefilmiga, mis suunatud metsahõimule, kes tänini usub, et maakera on lapik või et pilve taga on paradiis, mida lennuki aknast võib silmata. Iseenesest võib seda ju võtta lõbusa naljana, võinuks lasta ka mõnel geoloogil seletada, et pinna all möllab küll tuli, ent see pole põrgukatel. Iseasi, kas ja kui palju see kristluse kohta räägib.

Peale selle jagub filmi väiteid nagu „ristiusk loobub iseseisvast mõtlemisest” või et selle juurde kuulub „omaneese mina kui looja eitamine” (vastupidi on tõestanud mitmed kristlastest mõtlejad, kunstnikud, neid on tänaseski Eestis), „ühtki usklikku ei teki iseenesest” (see on juba väga lai probleem: „primitiivsetel” rahvastel ja inimestel aegade alguses oli usutavasti selge reli-

gioosne tunne, ka on kunst (ja kirjan-dus) iseseisva, usundeist lahus seisva nähtusena üsna hiline; kuskilt sai alguse ka monoteism, arvatavasti ei seisa iga sellise tekke taga mõni hullumeelne üksik manipulaator, see on midagi psühholoogiale laiemalt omast), „ateistid esindavad reaalselt maailmavaadet” (ma ei tea, mis see on; arvatavasti on see minu viga, aga ajaloos on liiga palju „reaalse maailmavaate” esindajaid, kes ei kipu üldse ühtmoodi mõtlemale) või et „uskumine on mõttelaiskus”. Lisaks esineb filmis arutelu (mitte küll autori enda sõnades) sellest, et ainult reaalteadused on ikkagi tõeline teadus; seda ei tahaks tänapäeval kuidagi tunnistada, pigem on asjad juba vastupidi liikumas – filosoofia ja lingvistika haaranud enda alla üha suurema osa maailma ja selle tajumise uurimisest.

## Tulemus

Propagandafilmi saanuks teha palju efektsemalt, lennukamalt ja pealiskaudsemalt; visuaalselt põnevamalt ja sisuliselt jahmatavamalt. Mõtisklus-eesee pidanuks olema palju kontsentreeritum, film sellisena kujundi- ja arengukeskem. Praegu pole selgelt tehtud kumbagi. Põhjus, miks ma suurt jagu Ameerika massifilmitoodangust ei kannata, on just see, et nad ei suuda otsustada, mis filmi seekord teha. Ning teevad ikkagi mingi žanrifilmi, mis üritab vastata igale ootusele. Ega ole lõppkokkuvõttes vaadatav ühena ega teisena. Ma siiralt loodan, et Õunapuu ei pea seda oma põhjapanevaks ja kõike ära tõestavaks tööks. Filosoofilises ilukirjanduses (eriti „Väikses palveraamatus“) on ta teemaga süvitsi tööd teinud ja psühholoogiliselt täpne olnud, film aga on seekord visand, võimalus tulevasteks filmideks.

ERVIN ÕUNAPUU on sündinud 30. juulil 1956. aastal Kärus. 1974 lõpetas ta Rapla Keskkooli. Alates 1977. aastast on ta esinenud rohkesti paljudes maades isik- ja valiknäitustega. Teatris on ta aastatel 1981 – 2002 kujundanud üle 100 lavastuse, sh kaheksa ooperit. Lavastused: 1994 „**Sannikovi maa armastajad**“ (Von Krahli Teater, koos **Toomas Saareperaga**); 1994 „**Kruppi viimane lint**“ (Von Krahli Teater, koos T. Saareperaga); 1995 „**Van Goghi tundmatud aastad**“ (Eesti Draamateater, koos T. Saareperaga); 1995 „**Noa laev**“ (Rakvere Teater, koos T. Saareperaga); 1996 „**Immelmanni sõlm**“ (Von Krahli Teater, koos **Toomas Hussariga**); 1998 „**Tule minuiga lendama**“ (Eesti Draamateater, koos T. Hussariga); 1999 „**Surm ooperis**“ (Eesti Draamateater, teksti autor, kunstnik, lavastaja); 2000 „**Sünkroniseerijad**“ (Von Krahli Teater, koos T. Hussariga); 2000 „**Õhtueine Emmauses**“ (kuuldemäng, Eesti Raadioteater, lavastaja **Tamur Tohver**); 2001 „**Gurmaanid**“ (lühiooper, Rah-

vusooper „**Estonia**“, libreto, lavastaja, kunstnik). Filmid: 1996 „**Linnapea ehk Hirmu põhivormid**“ (ETV, koos lavastaja **T. Hussariga**, kaasautor ja kunstnik); 1996 „**Kuuskümmend aastat sekundis**“ (ETV, stsenaarist, lavastaja ja kunstnik); 1989 „**Kõrbekuu**“ (lühifilm, stsenaarist ja lavastaja); 2004 „**Lihtsad küsimused**“. Raamatud: 1996 „**Olivia meistrikläss**“ (romaan); 1999 „**Teie mälestuseks, kes iganes te olete ja kus asute**“ (romaan); 1999 „**Eesti gootika**“ (novellid); 2000 „**Väike palveraamat**“ (romaan); 2000 „**Surmaminejad lasevad tervitada**“ (novellid); 2002 „**Mõök**“ (romaan); 2003 „**Sinu teejuht ristiuku**“ (kirjade kogu); 2003 „**Oliivia**“ (Austrias, saksa keeles); 2004 „**Eesti gootika II**“ (novellikogu). Õunapuu kirjanduslikku loomingut on tõlgitud kümnesse keelde.

JÜRGEN ROOSTE (sünd. 31. juulil 1979 Tallinnas) on lõpetanud Tallinna Reaalkooli ja õpib Tallinna Pedagoogikauilikoolis eesti filoloogiat. Ta töötab „Sirbis“ 2002. aasta jaanuarist, praegu tegev- ja kirjandustoi- metajana. Raamatud: 1999 „**Sonetid**“; 2000 „**Veri valla**“; 2002 „**Lameda taeva all**“; 2003 „**Rõõm ühest koledast päevast**“. Lisaks kogumikke sõpradega: TNT almanahh, ühenduse Tandem raamat „**Pegasus on pisut pervers**“ („Loomingu Raamatukogu“ 2002, nr 1) jm.